

ILKU PÁL: KORSZERŰ MŰVELTSÉG – SZOCIALISTA EMBER

Szerkesztette: *Horváth Márton*

Budapest, 1977. Tankönyvkiadó, 328 oldal

Szép külsejű, gazdag tartalmú könyvet adott ki a Tankönyvkiadó. A kötet kicsit sablonosnak tűnő címe – „Korszerű műveltség – szocialista ember,” – nem érzékelteti eléggé azoknak a kérdéseknek fontosságát, amelyekkel foglalkozik. *Ilku Pál* válogatott beszédeit és cikkeit tartalmazza három fejezetbe sorolva. Az első – terjedelemlre is legnagyobb – rész a közoktatáspolitikai, az iskolázás, oktatás és nevelés kérdéseivel kapcsolatban elmondott beszédeivel, cikkeivel ismertet meg. A második a szélesebb értelemben vett művelődéspolitikai megnyilatkozásokat, a harmadik a szovjet–magyar kulturális kapcsolatokkal összefüggő írásokat tartalmazza. A gondosan válogatott és szerkesztett kötet (a válogatást és szerkesztést *Horváth Márton* végezte) olvasása a művelődéspolitikai, a közoktatás, a nevelés, az emberformálás számos fontos kérdésével ismertet meg. Megismertet azokkal az intézkedésekkel, tervekkel, gondolatokkal és eredményekkel, amelyek hazai iskolázásunkat és közművelődésünket az ötvenes évek végétől az 1972-es közoktatási parhataározat megjelenéséig jellemzik. Ez a több mint egy évtizedes szakasz – amikor az irányítás feladatát *Ilku Pál* művelődésügyi miniszterként ellátta – eredményekben, korszerű kezdeményezésekben igen gazdag. Azt is mondhatjuk, hogy a szocialista köznevelés, iskolázás fellendülésének és kibontakozásának időszaka, amikor történelmi mértékkel mérve is időtálló eredmények születtek. Természetesen vannak olyan kérdések is, amelyek megnyugtató megoldását nem lehetett elérni.

Az ötvenes évek végén megkezdődött közoktatási reform, amelynek kiemelkedő állomása az 1961. évi III. törvény, számos olyan kérdést vetett fel, amelyek megoldása szocialista iskolázásunk fejlődése szempontjából alapvető jelentőségűnek tekinthető. A között közoktatáspolitikai tárgyú beszédek, cikkek ezeknek az alapvető kérdéseknek elmélyült elméleti-tudományos kifejezését tartalmazzák. Az 1959-ben, a kísérleti gimnáziumok igazgatóinak értekezletén tartott előadás, az 1961. évi III. törvénnyel összefüggő országgyűlési felszólalás, az MSZMP Politikai Akadémiáján tartott beszéd, vagy az oktatási reformtörvény végrehajtásának tapasztalatairól és további feladatairól tartott országgyűlési beszámoló és más, alkalmi megnyilatkozások tengelyében közoktatási rendszerünk továbbfejlesztésének, az oktatás és nevelés korszerűsítésének kérdései állnak.

A köznevelés területén dolgozók körében ismert, hogy az iskolareform három alapelvet fogalmazott meg. Szükségesnek tartotta az általános és a szakmai műveltség színvonalának emelését, az oktató-nevelő munka korszerűbbé tételével a tanulók erkölcsi és világnézeti nevelésének fejlesztését, az iskola és az élet, az oktatás és a termelőmunka kapcsolatának megteremtését. A szocialista iskolázás nemzetközi fejlődését ismerve megállapítható, hogy ezek az alapelvek a dinamikus fejlődő szocialista társadalom igényeiből és szükségleteiből származnak, és megvalósításuk elvezet az iskola szocialista jellegének kibontakozásához.

A között beszédek, cikkek jelzik, hogy nem kis feladatot jelentett ezeknek az alapelveknek elfogadtatása, helyes értelmezése s még szerteágazóbb, nehezebb feladat volt gyakorlati megvalósításuk. A megvalósítás gondjait, problémáit a kötet írásaiól nyomon lehet követni. Ebből a szempontból különösen is tanulságos az iskola és az üzemek kapcsolata, az oktatás és a termelő munka összekapcsolására indult kezdeményezések alakulása. A kötetből megtudjuk, hogy 1959-ben 161 középiskolában folyt kísérleti oktatás. Ez volt az 5 + 1 es rendszer, amikor a tanulók egy napot az üzemekben, gyárakban, szövetkezetekben, állami gazdaságokban töltöttek. Ez természetesen felvetett tantervi kérdéseket is, de még nagyobb gond volt a termelőmunkában eltöltött egy nap pedagógiai

szempontból helyes megszervezése. Nem árt figyelmeztetni arra, hogy az *eredeti elképzelések* szerint az üzemekben töltött hat órát két részre kell osztani, s felét elméleti foglalkozásokra kell fordítani.

Hasonlóan fontos állásfoglalás az is, hogy a munkaoktatás a középiskolákban nem merülhet ki a tanműhelyben szervezett foglalkozásokkal, de amíg meg lehet valósítani az üzemekben szervezett munka bevezetését, a műhely fontos szerepet kaphat. „Elképzeltető természetesen, hogy az általános iskolából középiskolákba kerülő ifjúság számára is hasznos lesz a műhelyi forma. Azzal az elvvel azonban nem lehet egyetérteni, hogy ezek a fiatalok csakis iskolai műhelyekben dolgozzanak” – olvassuk a világos állásfoglalást.

A fenti rövid utalásból látszik, hogy szerteágazó és igen összetett kérdésről van szó. Az iskola és a termelőüzem szerves, pedagógiaiilag hasznos kapcsolatának kimunkálása ebben az időben új feladat volt. Ez a felismerés magyarázza, hogy a minisztérium támogatta a különböző kezdeményezéseket, kísérleteket. De fontosnak tartotta ezek gondos tanulmányozását, mérlegelését, a tapasztalatok elemző feldolgozását is. A miniszter a kísérleti gimnáziumok vezetői előtt 1959-ben kijelentette, hogy olyan kísérletről van szó, amely elvezet az iskola és élet kapcsolatának megjavításához. De hangsúlyozta, hogy a kísérleti munka eredményeinek összegezése vezethet újabb lépésekhez; „arról is meg vagyok győződve, hogy a kísérlet végeztével, amikor majd lemérjük az eddigi munkát, újabb lehetőségeket fogunk találni, hogy a politechnikai oktatást megfelelő színvonalra emeljük.” (32. old.).

Ennek a szocialista iskola megteremtése szempontjából oly fontos kérdésnek körültekintő megoldásába azonban a figyelmeztetés ellenére hiba csúszott. A gyakorlati megvalósítás során hamarosan jelentkezett az 5 + 1-es rendszer problémája. Ezért már egy 1964-ben tartott előadásában figyelmeztetett a torzulásokra, hibás kinövésekre. „A megvalósítás folyamatában helyes céljaink itt-ott eltorzultak. A mennyiségi túlhajtás eredményeként ott is megszerveztük a szakmai előképzést, ahol ennek előfeltételei nem voltak meg. A számszerű növekedéssel nem tartott lépést az a tartalmi, pedagógiai munka, amelynek feladata az alapelvek tisztázása és lassan kezdték el a tantervek, tankönyvek kidolgozását is. Természetes, hogy ahol hiányoznak a feltételek, ott nem válhatnak valóra nevelési céljaink, sőt a várt pozitívumok helyett olykor negatív hatások érik a tanulókat.” (45. old.).

Hasonlóan kritikus és önkritikus sorokat olvashatunk az országgyűlés előtt tartott beszámolóban is: „Kezdetben a munkára nevelést erősen leszűkítettük, csak a fizikai munkára korlátoztuk, és üzemekben, termelősövetkezetekben kívántuk megszervezni. Figyelembe kellett vennünk, hogy gimnáziumainkban nem voltak műhelyek, de azzal nem számoltunk reálishan, hogy az üzemek nem képesek a szakközépiskolások, ipari tanulók, műszaki egyetemi hallgatók mellett még a gimnazistákat is foglalkoztatni, a mezőgazdaságban pedig nem volt elég szakember.” (73. old.).

Az adottságokat, feltételeket mérlegelve 1960-tól kezdve a minisztérium kimondta, hogy az első osztályosokat legalább tanműhelyekben kell oktatni, 1963-tól kezdve pedig szigorúan számonkérte a feltételeket. Sőt, az alapelv helyességét hangsúlyozva, a célkitűzésből törölte a szakmai előképzés követelményét, az 5 + 1-es foglalkozásokat pedig ott engedélyezte, ahol a személyi és tárgyi feltételek adva voltak. Ezt a formát – kedvező feltételek esetén – változatlanul a munkára nevelés leghasznosabb és legtöbb eredménnyel kecsegtető formájának tekintette. A fejlődés azonban alapvetően nem ezen az úton haladt tovább.

A pedagógia területén dolgozók körében ismert ennek a vitathatatlanul jelentős kezdeményezésnek a további alakulása. Ismert, hogy az öt plusz egyes rendszer végül is nem hozta meg a várt eredményt, s napjainkban gimnáziumaink igen távol állnak a termelőmunkával való ismerkedéstől. Egy könyv ismertetése kapcsán nem lehet arra vállalkozni, hogy ennek a kialakult helyzetnek okait felderítsük; ehhez ma már alapos kutatómunkát kellene végezni. Annyit azonban meg lehet állapítani, hogy *iskolareformunk mai szakaszában sem kerülhetjük meg ezt a kérdést*. Ennek a gondolatnak igazságát az egész kötet alátámasztja. Így a kötet figyelmeztet is. Arra figyelmeztet, hogy ha nem közelítjük meg az iskola és az élet kapcsolatának kérdéseit a tudományosság mai színvonalán, ha nem igyekszünk megkeresni azokat a szervezeti kereteket, amelyek lehetővé teszik az oktatásnak a társadalmi termelőmunkával való összekapcsolását, akkor tulajdonképpen útjába állunk a szocialista iskola kibontakozásának. *Ilku* Pál tanulmánykötete tehát figyelmeztető felszólítást fogalmaz meg a mai közoktatáspolitikai számára. Ezért azt mondhatjuk, hogy a szó legnemesebb értelmében aktuális mandanivalót hordoz, s minthogy a közelmúlt kérdéseivel foglalkozik, nem hagyható figyelmen kívül a közeli és a távolabbi jövő formálása során.

A kötetben közölt írások még számos, a mai napig érdekesítő és nyugtalanító kérdést fogalmaznak meg. Ezek közé sorolható a túlterhelés kérdése, a gimnáziumoknak, mint iskolatípusok jövője, a szakközépiskokák problémája vagy az általános és a szakképzés viszonya, a szakmai előképzés gondolata. S még akkor nem is szóltunk a tantervi kérdésekről. Talán ez a felsorolás is érzékelteti a könyv igen gazdag pedagógiai tartalmát.

A kötetnek ezt a sajátosságát természetesnek tekinthetjük, hiszen *Ilku* Pál pedagógus volt. Tanítóként kezdte pályafutását, s egész életében megmaradt pedagógusnak. Olyan embernek, akit mindig szenvedélyesen érdekelt az ifjúság, s bárhol is dolgozott, mindig odaadással, emberi melegséggel, szeretettel és hozzáértéssel foglalkozott az ifjúsággal, helyzetével, gondjaival, problémáival. Ennek tanúbizonyságát szolgálja a kötetbe bekerült számos beszéde, felszólalása, írása. Valószínű az sem tekinthető egészen véletlennek, hogy miniszteri tevékenységének kiemelkedő jelentőségű eseménye az ifjúsági törvény elfogadása. Ez a törvény is kifejezi szocialista rendszerünk gondoskodását az ifjúságról, az ifjúság neveléséről.

Az ifjúsági törvénnyel kapcsolatos beszédei is bizonyítják, hogy *Ilku* Pál igen nagy figyelmet fordított az ifjúság iskolán kívüli művelődésének kérdéseire és a munka melletti oktatás problémáira. A felnőttoktatás helyzete, jövője visszatérő problémák ebben a kötetben. Arról persze ezekben az években is elég sokat lehetett máshol is olvasni, hogy a felnőttoktatás fejlesztése fontos társadalmi feladat. Azt azonban alig hangsúlyozták, hogy a felnőttoktatás az iskola demokratizálódásának kifejeződése. E mellett aligha túlértékelhető pedagógiai felismerés mellett ki kell emelni azt az *Ilku* Pál által megfogalmazott gondolatot, hogy a jövőben a felnőttoktatást is körültekintően tervezni kell, és a tanterveket úgy kell kidolgozni, hogy a nyújtott ismeretanyag minél közelebb legyen a dolgozó emberek életéhez, szükségleteihez.

A felnőttoktatás fejlődése az elmúlt évtizedben nem volt elég kiegyensúlyozott. Volt időszak, amikor ennek a képzési formának a jelentőségét lebecsülte a közoktatásirányítás. Ezért is érdemes most felidézni, hogy *Ilku* Pál gondolatrendszerében egyértelmű világossággal kifejeződött, hogy az alsófokú felnőttoktatásra, különösen pedig a középfokú felnőttoktatásra hosszú távon kell gondolni, hogy „a középfokú felnőttoktatás állandó és nyilván egyre növekvő része lesz iskolarendszerünknek”.

Iskolarendszerünk mai problémáinak ismerői előtt jól érzékelhető, hogy mily nehéz feladat a középfokú iskola kérdésének megnyugtató rendezése. Az általános képzést nyújtó középiskola vagy gimnázium a társadalmi fejlődés igényeinek és követelményeinek egyre kevésbé tudott megfelelni. A középiskolát végzetteknek csak kisebb részét volt képes befogadni a dinamikusan fejlődő felsőoktatás. A tanulók nagyobb része a gyakorlati élet különböző területein helyezkedett el, megfelelő felkészítés nélkül. Ennek a gondnak megoldását kívánta szolgálni egy új iskolatípus, a *szakközépiskola*. Az iskolareformnak erről az új hajtásáról mindig körültekintő gondossággal és szeretettel beszélt a miniszter, megértve, megérezve ennek az új középiskolának társadalmi jelentőségét, és természetesen nem titkolva a jelentkező új nehézségeket, gondokat, a fejlődéssel együttjáró problémákat. A szakközépiskola jelentős fejlődésen ment keresztül az első szakközépiskolai osztályok szervezése óta, s ma már kedvelt iskolatípus a lakosság körében. A fejlődés egyes állomásainak alapos ismerete fontos feltétele a mai feladatok jó megoldásának, s éppen a mai feladatok szempontjából érdemes odafigyelni arra az összefoglalásra, amelyet az első hat év tapasztalatainak elemzése alapján tett meg *Ilku* Pál.

Az oktatási reformtörvény végrehajtásának tapasztalatairól mondott parlamenti beszédében (1965. nov. 11.) azt olvashatjuk, hogy a szakközépiskolai elgondolásokból a tapasztalat nem igazolta kellően azt az elképzelést, hogy minden szakma esetében szükséges a szakmunkások középiskolai képzése. Ugyancsak megvalósíthatatlan az az elképzelés, hogy a szakiskola az *adott munkahelyre* kész embereket képezzen. „Az ipar, a mezőgazdaság és más területek gyors fejlődése, szerkezeti, belső változásai olyan képzésben részesült szakembereket kívánnak, akik képesek az adott területen több irányú mozgásra, továbbképzésre, sőt átképzésre is.” (76. old.)

Talán ez a néhány kiemelt gondolat is jelzi, hogy a szakközépiskola létrejötté óta lényeges változtatásokon esett át, s elképzelhető, hogy a mai reformmunkálatok eredményeként további változások is bekövetkeznek a képzés tartalmában, esetleg módosul az iskolatípusnak a közoktatási rendszerben eddig kialakult helye, funkciója is. Ennek az új státusnak kialakításánál azonban feltétlenül támaszkodnia kell a megtett út tapasztalataira is, s ennek a tapasztalatnak összefogott, rendszeres kifejtése található ebben a kötetben.

Egy könyvismertetés keretében természetesen reménytelen vállalkozás lenne a teljességre törekvés, a könyben szereplő fontosabb gondolatok arányos kifejtése. Mi is csupán néhány problémát emeltünk ki; főleg azokat, amelyeknek megítélésük szerint van érvényes mondanivalója a mának és a holnapnak. Azokat a közoktatáspolitikai jelentőségű kérdéseket, amelyek a mai reform szempontjából elhanyagolhatatlanok. Ebből következik, hogy még utalásszerűen sem érintettük a kötetnek a szélesebb értelemben vett művelődéspolitikai mondanivalóját, azokat a nagy fontosságú beszédeket, megnyilatkozásokat, amelyek a művészeti, kulturális élet eseményeivel kapcsolatosak, s amelyek úgy tartalmazznak aktuális mondanivalót, hogy egyben a jövőt is igyekeznek formálni.

Ezek a beszédek is tanúsítják azt, amit mindazok tudtak, tapasztaltak, akik közelebbről ismerhették *Ilku* Pált. Tanúsítják azt, hogy elkötelezett ember volt. Olyan pedagógus, aki kora ifjúságától kezdve a nép érdekeit szem előtt tartva dolgozott fáradhatatlanul, s olyan alkotások, kezdeményezések részese és irányítója volt, amelyek hozzájárultak szocialista művelődésünk fejlődéséhez, közoktatásunk dinamikus és egészében eredményes fejlődéséhez, az iskola szocialista jellegének kibontakozásához és megerősödéséhez.

Köte Sándor

PEDAGÓGIAI SZOCIÁLPSZICHOLÓGIA

A válogatást készítette, a bevezető tanulmányt írta: *Pataki Ferenc*
Gondolat Könyvkiadó, Bp. 1976. 729 oldal.

A pszichológiai tanulmánykötetek sora ismét értékes munkával gazdagodott. Biztosra vehető, hogy rövid idő alatt ismertté válik pedagógusok, pszichológusok, elméleti és gyakorlati szakemberek körében egyaránt. Már a könyv címe is izgalmas. Még a rendszeres tájékozódásra törekvő olvasó is felkapja a fejét: hát már pedagógiai szociálpszichológia is van?!

Pataki Ferenc számít erre a reakcióra, bevezetőjének is ezt a címet adja: Mi a pedagógiai szociálpszichológia? Annak érdekében, hogy választ megalapozza, elfogadtassa, kifejti véleményét a pedagógia és a pszichológia, a pedagógia és a szociálpszichológia viszonyára vonatkozóan.

A szerzőnek a *pedagógia és a pszichológia* kapcsolatával összefüggő álláspontja világos: „...jóllehet úgy véljük, hogy a pedagógiának mindig együtt kell fejlődnie a tudományok ama csoportjával, amely – röviden szólva – az embert és a társadalmat vizsgálja, s folyamatosan magába kell ötvöznie ezek minden új vívmányát, nem kevésbé fontos, hogy magának a pedagógiának a tudományos arculata, sajátos *autonómia*ja és funkciója ne illanjon el a határos tudományok nyomása és befolyása alatt. A pszichológiai ismeretek ritkán emelhetők át *közvetlenül és egyenesvonalúan* a pedagógiába és a nevelés gyakorlatába. A társadalmi nevelés céljai, éppen adott társadalmi feltételei és intézményes módja, strukturális meghatározottságai sajátos módon átszűrők és konkrét-sajátos módon teszik alkalmazhatóvá a pszichológia tudományos felismeréseit.” (13. old.). Ezzel összhangban elhatárolja magát a pedagógia és a pszichológia kapcsolatában nem ismeretlen káros egyoldalúságtól, a „pszichologizmustól” és az „antipszichologizmustól”. (6. old.)

Félő azonban, hogy a két tudomány közötti kapcsolat egészséges értelmezését a szerző nem segíti, amikor így fogalmaz: „Némi feltételelességgel szólva, akár azt is mondhatnánk, hogy a céltudatos, szándékolt (intencionális) nevelői gyakorlat tulajdonképpen nem egyéb, min *alkalmazott pszichológia*. . . A nevelés csak a pedagógiai gondolkodásban kidolgozott célmeghatározás és értéktételezések alapján s ezek szolgálatában válik „alkalmazott pszichológiává”. (6. old.) – E megfogalmazás háttérbe szorítja a pedagógia elméletét, nincs tekintettel a pedagógia (elmélet és gyakorlat) pszichológián kívüli interdiszciplináris kapcsolataira, s ezáltal nagyon valószínű, hogy a „pszichologizmus” irányába tolja azokat, akik a szerző e véleményéhez nem a szocialista pedagógia modern tárgymeghatározásának ismeretében közelednek.

A pedagógia és szociálpszichológia *kapcsolatának* megragadásához mindenképp a szociálpszichológia tudományrendszertani helyének, tárgyának meghatározása vált szükségessé. Tisztázódik, hogy a szociálpszichológia pszichológiai szakdiszciplína, s „... a társas szempont – fejlődéselvű és aktuális – érvényesítésének szándéka jellemzi”. (11. old.)